

Vlasta Beltram*

Pripovedovanje šolskih zvezkov v Pokrajinskem muzeju Koper

Tales of exercise books in the Koper Regional Museum

Il racconto dei quaderni scolastici nel Museo Regionale di Capodistria

Izvleček

Zbirko šolskih zvezkov hranimo v muzeju na oddelku za novejšo zgodovino in šteje okrog 50 enot. Po izdelavi so največ iz obdobja Avstro-Ogrske in Kraljevine Italije, po vsebini pa segajo še v prvi povojni čas. Največ zvezkov je iz časa Kraljevine Italije, ki pa so jih uporabljali tudi nekaj časa še po drugi svetovni vojni. Trinajst zvezkov je z nešolsko vsebino, vmes pa tudi kakšen prazen. Zvezki so zelo raznoliki tako po platnicah kot po vsebini, v njih je nazorno prikazan duh časa, nekateri pa so pozornemu bralcu tudi zanimiv vir informacij. Zvezki so bili pridobljeni večinoma na terenu. Učenci so jih uporabljali v glavnem v šolah v koprski okolici, en zvezek pa je s šole šolskih sester de Notre Dame v Trnovem-Ilirska Bistrica (Scuola d'Avviamento professionale), dva zvezka pa tečajnice Kmetijske šole Koper v prvem povojnem obdobju. Po vsebini sega najstarejši zvezek v leto 1895/1896, zadnji pa v leto 1947 ali 1948.

Abstract

The collection of exercise books is kept in the modern history department and includes approximately 50 units. Judging by their design, most of them are from the period of Austro-Hungary and the Kingdom of Italy, whilst their content extends to the immediate post-World War Two period. Most of the exercise books are from the Kingdom of Italy, but were still used for a while after WW2. Thirteen of the exercise books contain content not related to school, a few are even empty. The exercise books are very diverse, both with regard to their covers and content, clearly showing the spirit of their time. Some can serve as an interesting source of information for a careful reader. The exercise books were acquired mainly in the field. Pupils used them mostly in schools around Koper, whilst one exercise book is from the school belonging to the Sisters of Notre Dame in Trnovo-Ilirska Bistrica (Scuola d'Avviamento professionale) and two of them belonged to a student at the Agricultural School in Koper during the early post-war period. With regard to what they contain, the oldest exercise book dates back to 1895/96, and the newest to 1947 or 1948.

* Vlasta Beltram, prof. zgod. in sociologije, muzejska svetovalka, Pokrajinski muzej Koper, e-pošta: vlasta.beltram@pokrajinskimuzejkoper.si

Po izdelavi so zvezki v zbirki, ki jo hranimo v Pokrajinskem muzeju Koper na oddelku za novejšo zgodovino in šteje okrog 50 enot, največ iz obdobja Avstro-Ogrske in Kraljevine Italije, po vsebini pa segajo še v prvi povojni čas.¹ Večina zvezkov je iz časa Kraljevine Italije, ki pa so jih uporabljali tudi nekaj časa še po drugi svetovni vojni. Trinajst zvezkov je z nešolsko vsebino, vmes pa tudi kakšen prazen. Zvezki so zelo raznoliki tako po platnicah kot po vsebini, v njih je nazorno prikazan duh časa, nekateri pa so pozornemu bralcu tudi zanimiv vir informacij.

Zvezke smo pridobili večinoma na terenu. Učenci, ki so jih uporabljali, so bili v glavnem iz koprskih okoliških vasi in so hodili v ljudske šole Dekani, Truške, Rižana, Gažon, Malija in Plavje. En zvezek je izdelek učenke iz Gradišča pri Materiji, ki je obiskovala samostansko šolo šolskih sester de Notre Dame v Trnovem-Ilirska Bistrica (*Scuola d'Avviamento professionale*), dva zvezka pa tečajnice Kmetijske šole Koper v prvem povojnem obdobju. Po vsebini sega najstarejši zvezek v leto 1895/1896, zadnji pa v leto 1947 ali 1948.

Pestri ovitki šolskih zvezkov

Žal so trije zvezki iz druge polovice 90. let 19. stoletja brez ovitkov, ki bi nam lahko še kaj povedali o tistem času. Za avstro-ogrsko obdobje hranimo zvezek, ki ga je založil Josip Petrič iz Ljubljane in je stal 4 vinarje. Na enobarvnem ovitku je natisnjeno »Spisovnica«, razred, oddelek, založnik in cena. Še en zvezek nosi drugačno ime – »Pisanka za spisne vaje«, za učence 3. razreda, vse izpisano v okviru narisane etike, verjetno iz časa Kraljevine Jugoslavije.

Največ zvezkov je iz časa Kraljevine Italije. V 20. letih 20. stoletja so ovitki likovno bolj preprosti, sprednji del je bolj nevtralen, z natisnjenimi osnovnimi podatki, ki jih dopolni učenec. Le zadnja stran ovitka je bolj propagandne narave, vezana na konec prve svetovne vojne, ki jo Italijani imenujejo Velika vojna (*Grande Guerra*), kot npr.: na zadnji platnici je citat iz poročila generala Diaza z opisom poraza avstro-ogrške vojske, pod njim risba z bojišča pri Kostanjevici in pod njo opis prizora – junaška smrt vojaka, ki je kot simbol zmage hotel postaviti na bojišču italijansko zastavo.

Kot zanimivost navajam še navodilo na notranji strani ovitka zvezka iz šolskega leta 1926/1927, ki v italijanščini razlaga, kakšna morajo biti učenčeva oblačila: »*Spodnje perilo mora biti vedno čisto, oblačila ne smejo preveč stiskati posamezne dele telesa; dekliški životek mora biti odstranjen; obleke iz volne je treba čim večkrat skrtučiti in otresti; ovratnik mora biti odprt, čevlji udobni, z nizkimi petami.*«

Lahkotna tematika ovitkov, pisana na kožo najmlajšim, so prizori iz Walt Disneyevih risank, ki so v 30. letih začele osvajati svet. Za učence poučna tematika so geografsko opremljeni ovitki s tematskimi predstavitvami gora, gradov, regij v Italiji

1 V zbirki so samo zvezki starejšega nastanka.

pa tudi znamenitosti po svetu. Med temi je za nas najbolj zanimiv zvezek iz serije »Italijanske regije« iz marca 1924, kjer je predstavljena Istra. Na zunanji naslovnici je narisana slavolok v Pulju, v njegovo vhodno odprtino pa je vstavljena fotografija – razglednica Kopra s Pretorsko palačo. Na notranji strani naslovnice so podatki o istrskem polotoku, na notranji strani zadnjega dela ovitka pa zemljevid Istre. Med podatki o Istri je tudi navedeno, da tu živita dve narodnosti – Italijani in Slovani, kot so Italijani takrat imenovali Slovence in Hrvate.

V 30. letih, ko je bila fašistična oblast že trdno v sedlu in je začela s svojo osvajačno politiko, se je ta vsebina prenesla tudi na ovitke šolskih zvezkov – na eni strani so jih opremljali s fašističnimi simboli, na drugi pa so z risbami ali s fotografijami propagirali vojsko, predvojaško vzgojo, politične in vojaške osebnosti in seveda osvajaalne vojne (Etiopija).

Vsebina šolskih zvezkov

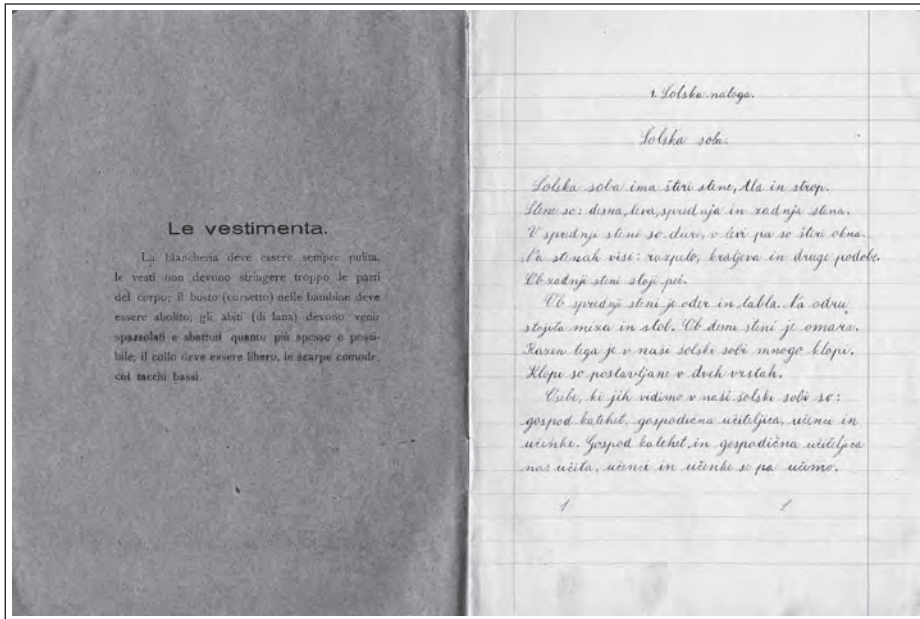
Le nekaj zvezkov s šolsko vsebino je v slovenskem jeziku – tisti iz časa Avstro-Ogrske, dva iz 20. let prejšnjega stoletja in trije iz prvih let po drugi svetovni vojni.

Trije zvezki iz druge polovice 90. let 19. stoletja so vsebinsko zelo zanimivi. Dva sta last učenke Antonije Obad iz Dekanov in sta pisana s svinčnikom ali *lapišem* po istrsko. Vsebina je mešana – uporabljana sta bila za različne predmete. Kaj so se učili pa nam pove pismo, ki ga je za domačo nalogo napisala prijateljici: »*Naznanim ti, da se je približal konec šolskega leta. Na 12. avgusta bomo imeli sveto mašo in potem počitnice. V tem letu smo se naučili lahko brati, lepo pisati in štiri glavne vrste računov: 1. odštevanje, 2. seštevanje, 3. množenje, 4. deljenje. Smo se naučili zemljepis – vse dežele in mesta v Evropi, posebno o naši deželi Istri, in vse potoke, gore, reke, hribe. In tudi pisanje pobotnic, dolžnih pisem in oporok, pa slovnice – sklanjati, stopnjevati, spregati. /.../ V Dekanah na 1. 8. 1896.*«

Tretji zvezek, pisan s črnilom, je vsebinsko posvečen delu slovnice – stavkoslovju. Je iz šolskega leta 1897/1898. Po pisavi in vsebini sodeč so to priprave učitelja, ali zapiski s tečaja. Začne pa takole: »*Človek misli in si napravlja pojeme. Te pojeme izrazuje z besedami. Besede udružuje v stavke. Stavke je z besedo umevno razodeta misel. Stavkoslovje je oni del slovnice, ki nas uči besede skladno vezati v stavku, da nam je govornica in pisava pravilno razločna, umljiva in prijetna.*«

Zanimiv je tudi zvezek Željka Lovrečiča iz Trušk, saj so v njem šolske naloge v slovenskem jeziku, takrat pa se je pisalo že šolsko leto 1926/1927, ko so slovenski jezik v slovenskih šolah postopoma ukinjali zaradi znane Gentilejeve šolske reforme. Naloge so tudi ocenjene, in sicer s številkami, zato je zvezek poln enic, kot se je takrat ocenjevalo odličnjaka.

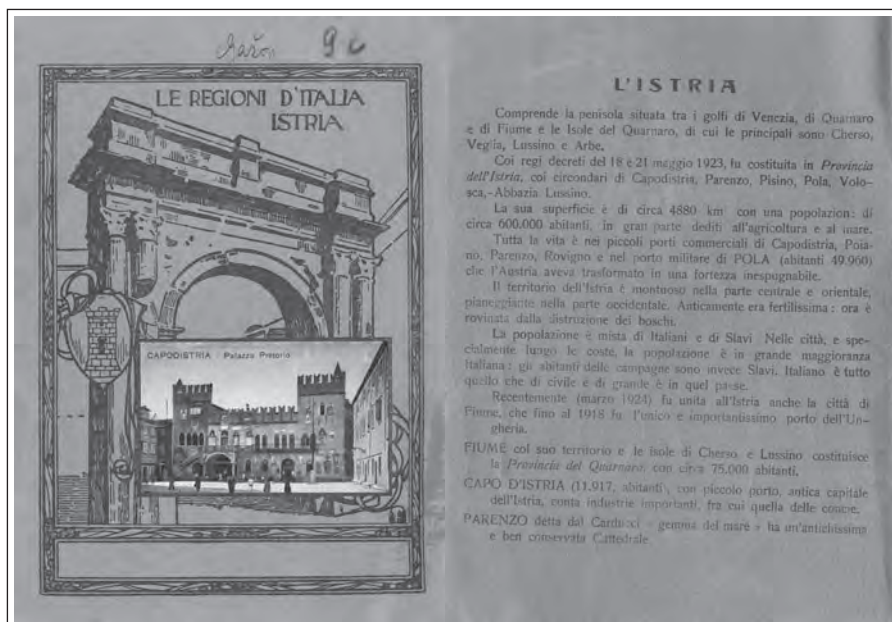
Dragocena sta še zvezka v slovenskem jeziku iz obdobja partizanskega šolstva in dva iz povojnega obdobja. Kristina Vižintin iz Trušk je obiskovala 3-mesečni tečaj na

Zanimivo navodilo na notranji strani ovitka zvezka iz šolskega leta 1926/1927, ki v italijanščini razlaga, kakšna morajo biti učenčeva oblačila. Na desni strani pa učenec opisuje svojo učilnico v šoli v Truškah. (PMK, zbirka šolskih zvezkov)

Kmetijski šoli v Škocjanu pri Koprju. Poleg sadjarstva in hranoslovja so imeli tudi gospodinjstvo, zato v zvezku najdemo veliko informacij, koristnih tudi za današnji čas: »/.../ Sadni madež odstraniš s perila, če namočiš tisto mesto v mleko in potem drgneš z limono. /.../ Črnilo moraš odpraviti iz obleke takoj, ko se je zgodila nesreča. Umazani kos namoči takoj v slano vodo ali kislo mleko in izperi. Posebno dober je sok od limone, moramo pa potem blago izprati, da ne porumeni. Svež rjast madež spravimo iz perila, če ga pomakamo v vrelo limonin sok, starega pa pomakamo v vrelo raztopino deteljne soli, ki jo kupimo v drogeriji. Ta je zelo jedka, zato moramo kos takoj sprati (če ne bo luknja). Madeže od sveče polikamo s pivnikom ali časopisnim papirjem. Če ostane še kakšna sled, jo očistimo z bencinom. /.../ Mastne ovratnike na moških oblekah in plaščih očisti z bencinom ali milnico iz žolčnega mila. /.../ Žolč razmešan v mlačni vodi je izvrstno pralno sredstvo za temne volnene obleke in pletene jopice. Razkroji vse madeže in poživi barve. /.../ Žolčno milo: vzemi kos belega mila, ga zreži na listke, primešaj 3 žlice žolca, mešaj na štedilniku, da se raztopi, nato pusti, da se strdi, zreži na koščke in spravi kot domače milo.«

Zvemo tudi, kakšne barve, vzorce in kroje naj si izbirajo ženske glede na svojo postavo. Za obleko, ki se dobro prilega, je treba izbrati dobro šiviljo ali krojača, ki lahko »s primernim krojem život popravi, odnosno hibe telesa popravi«. Vendar: »Pri kroju oblek se je treba varovati vsega, kar bi škodilo zdravju – to je predvsem stiskanje v pasu, čez trebuh, prav posebno pa premalo oblačenje spodnjega telesa, kar se maščuje takrat, ko dekle postane žena in mati. /.../ Zdravniki so izjavili, da nobena doba ni imela toliko

Zvezek iz serije »Italijanske regije« iz marca 1924 predstavlja Istro. Na zunanji naslovnici je risba slavoloka v Pulju in fotografija – razglednica Kopra s Pretorsko palačo, znotraj pa je opis Istre (PMK, zbirka šolskih zvezkov).

motenj in obolenj pri ženah in materah, kakor prav ta doba kratkih kril in nezadostnega oblačenja spodnjega telesa.« Iz navodil o pranju perila zvemo podrobno, kako so to delali pred dobo pralnih strojev: »!...! Za namakanje perila rabimo mlačno vodo, ki smo ji dodali malo luga iz bukovega pepela. Najbolj umazane kose namočimo najprej, da pridejo na dno. !...! Perilo naj se namaka vsaj 5 ur, še boljše pa je, če se namaka čez noč. Ko se je perilo dovolj dolgo namakalo, ga zmencamo iz umazane vode, namilimo in dobro zmečkamo. Pri miljenju pazimo na to, da so dobro namiljeni vsi robovi in tisti deli, ki so najbolj umazani. Namiljeno perilo vložimo v škaf in ga pustimo stati 12 ur, da pride lužilna moč mila do veljave, ker ima dovolj časa, da nesnago raztopi. po preteku 12 ur nalijemo na perilo vrelega luga in ga prekrijemo z zloženo rjuho, da se v sopari kuha. Ko se je lug nekoliko ohladil zmencamo kos za kosom in še izperemo v mlačni vodi. Nato perilo še enkrat namilimo in ga denemo kuhat v mrzel ali mlačen lug, ki smo ga pripravili iz ostankov mila, pralnega praška ali pepelnega luga. !...! Kotel naj bo med kuhanjem pokrit, ker bo drugače perilo rumeno, ne belo. Perilo naj vre 15–20 minut. Če je perilo zelo umazano, moramo lug večkrat menjati. Najlepše perilo pa dobimo, če vzamemo vsakokrat svež lug, starega pa porabimo za pranje barvastega perila. Izperemo najprej v topli, nato pa do čistega v mrzli, najboljše v tekoči vodi. Poleti belo perilo lahko plavimo, da ubijemo rjav ton. Plavimo le, če sušimo na soncu, drugače je brez pomena. Plavila dodamo le malo, da ne postane perilo modro. V plavilo namakamo najprej stare kose perila, zatem pa nove, ki rabijo manj barve. Barvastega perila in obleke ne namakamo, ampak sprti operemo, da

se nam barve ne razlijejo. Peremo ga v mlačni milnici, sušimo v senci. Za osvežitev barve prilijemo zadnji vodi malo kisa. /.../«

Kar polovica vseh zvezkov je v italijanskem jeziku. To so zvezki slovenskih otrok po letu 1928, ko je bil pouk samo v italijanskem jeziku. Zlasti v 30. letih, ko je bil šolski program popolnoma podrejen fašističnemu totalitarnemu režimu, najdemo v zvezkih opise vodilnih osebnosti in njihove citate; zgodbo o dečku Balilla, po katerem so nosili ime fantje v starosti od osem do štirinajst let, avtomatično včlanjeni v para-vojaško organizacijo Opera Nazionale Balilla.

V času osvajanja Etiopije so učenci opisovali režimske akcije za ublažitev kazenske gospodarske blokade Italije, ki jo je uvedla OZN – Zlato za Domovino! (*Oro alla Patria*), Dan poročnih prstanov (*Giornata della Fede*) – in podrobno vojaške operacije v Etiopiji. V zvezkih ne manjka niti znani Mussolinijev izrek: Bolje en dan kot lev kot sto dni kot ovca! (*Meglio un giorno da leone che cent'anni da pecora!*).

Zanimiv je tudi zvezek Nele Urbančič, učenke samostanske šole šolskih sester Notre Dame v Ilirski Bistrici iz šolskega leta 1941/1942. Ker nima ovitka je naslovno stran kar sama izdelala, z okraski in potrebnimi podatki. Vsebina pa je posvečena krojenju moških, ženskih in otroških oblačil ter spodnjega perila – kroji, mere in razlaga.

Kar nekaj zvezkov je tudi z nešolsko ali delno šolsko vsebino. Zvezke so uporabljali tudi na partizanskih tečajih med drugo svetovno vojno, ali pa so aktivisti OF vanje pisali sezname in druge podatke s terena. V kakšnem zvezku je zapisano tudi besedilo igre, v drugem partizanska pesem. V teh primerih so za šolsko tematiko izpovedni le ovitki.

Zaključek

Šolski zvezki so za proučevalca časa zanimivi iz različnih vidikov. Njihova izpovednost je na eni strani v likovni opremi, ki pripoveduje o času, v katerem so nastali – o modi posameznega obdobja, tehnikah in načinu izdelave, o izdelovalcu, če je ta podatek naveden; katerim vsebinam so dajali prednost v posameznem obdobju in kako so zvezke poimenovali. Geografski tematski ovitki zvezkov pa so zanimivi tudi zaradi podatkov, ki spremljajo predstavljeno temo. Na drugi strani je seveda izpovednost zvezkov v njihovi vsebini, tako tistih s šolsko tematiko kot tistih z nešolsko.

Viri

Zbirka šolskih zvezkov na oddelku za novejšo zgodovino v Pokrajinskem muzeju Koper